

**EKSPERIMENTI U DEMOKRATIZACIJI
RADNIH ODNOSA**

(Redakcija M. Kamušić i V. Rus),

Biblioteka: Čovjek i Sistem, Zagreb, 1978

WORK AND POWER

(Edited by T. R. Burns, L. E. Karlsson and V. Rus),

Sage Studies in International Sociology, 18,
London, 1979

Prva konferencija o participaciji, radničkoj kontroli i samoupravljanju organizirana je 1972. godine u Dubrovniku. Ta mamutska, izvanredno uspješna konferencija, čiji je »opipljivi« rezultat šest knjiga koje su nezamjenljivo štivo za one koji se žele baviti tim problemom, inicirala je niz manjih konferencija koje su se temeljitije bavile nekim problemima unutar tih općih okvira.

Knjige koje prikazujemo, rezultat su upravo tih konferencija. Prva, »Eksperimenti u demokratizaciji radnih odnosa«, nastala je na temelju referata prezentiranih u veljači 1976. godine na konferenciji pod naslovom »Workers Participation on the Shop Floor«, a druga, nakon konferencije u veljači 1977. godine, pod naslovom »The Liberation of Work and Political Power«. Već se iz samih naslova vidi da su tematske orijentacije išle putem kojim se kretao i razvoj suvremene sociologije organizacije. Naime, dok se na prvoj konferenciji prvenstveno raspravljalo o problematici demokratizacije na radnom mjestu, na drugoj se govorilo o odnosu različitih oblika industrijske demokracije sa širom društvenom demokratizacijom prvenstveno u političkoj sferi. Ovaj tematski pomak je otprilike analogan pomaku »human relations« i slanja poslovođa na tečajeve o demokratskom rukovođenju do istraživanja strukture moći u organizaciji i odnosa moći organizacija — okolina, a što je približan put što ga je opisao razvoj sociologije organizacije.

Sadržaj prve knjige podijeljen je u tri poglavlja.

I. **Eksperimentalne okolnosti**, sadrži slijedeće radove:

V. Rus: Uvod

S. Micheli i dr.: Participativna strategija u mijenjanju organizacije rada — jedan talijanski slučaj

S. A. Johansson: Neki uvjeti za smislenu participaciju radnika u upravljanju proizvodnjom

II. **Eksperimentalno iskustvo**

M. Elden: Bankovni službenici počinju participirati u proučavanju i mijenjanju svoje organizacije

G. I. Susman i G. R. Brown: Problemi proširenja »uspješnog« eksperimenta s autonomnim radnim grupama na organizaciju kao cjelinu

M. Kamušić i V. Rus: Analiza pokušaja uvođenja autonomnih radnih grupa u industrijsku osnovnu organizaciju udruženog rada u SFRJ

J. Gulowsen: Kako probiti začarani krug i opet se dati uhvatiti

L. E. Karlsson: Neki aspekti socijalnog konflikta koji se javljaju u toku demokratizacije organizacije na nivou pogona

B. Stymne: Principi strukturiranja participativnog tipa radne organizacije

A. Sandberg: Bilješke o demokratskom planiranju u sferi rada: problemi, koncepti, ograničenja i strategije

III. **Ocjene i perspektive**

B. Gustavsen: Strukturiranje poslova i organizacija rada u promjenljivom političkom kontekstu

F. Agersnap: Participacioni eksperimenti i ekonomska kriza

R. Naess: Dvije opaske o demokratizaciji

S. Seierstadt: Značenje industrijske demokratizacije u jednom kapitalističkom društvu — neka kritička razmatranja

M. Warner: Daljnja razmatranja eksperimenata u industrijskoj demokraciji i samoupravljanju

Dominacija skandinavskih autora u ovoj knjizi svakako nije slučajna. Eksperimentiranje s demokratizacijom rada u tim je zemljama uzelo najviše maha, a u knjizi se može naći obilna dokumentacija o iskustvima. Generalni zaključak je da dosadašnja iskustva nisu suviše ohrabrujuća i glavna vrijednost knjige nije u tome što nam ukazuje na niz uspjeha, već na niz prepreka koje su se javljale u toku eksperimentiranja kao i na nove tehnike istraživanja. Jedna od prepreka je i privatno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju, no, kako proizlazi iz niz teorijskih i iskustvenih razmatranja uklanjanje privatnog vlasništva samo po sebi ne omogućuje demokratizaciju rada. Za nas je svakako najinteresantnija analiza eksperimenta s autonomnim radnim grupama, koja je provedena kod nas i o kojoj izvještavaju M. Kamušić i V. Rus. Naime, jugoslavenski samoupravni sistem, iako se čini kao »najprirodnija« okolina za demokratizaciju radnog procesa, do sada je mnogo više bio skoncentriran na uvođenje kontrole na vrhu, na rad savjeta i različitih vrsta organa, a mnogo je manje pažnje posvećeno demokratizaciji samog radnog procesa. Tim je više interesantna analiza neuspjeha eksperimenta i zaključci koji se iz nje nameću. Na primjer, tu se iskazuje faktor tradicije i mentaliteta kao onaj koji može najznačajnije utjecati na uspjeh same demokratizacije. No, ako je to tako, onda je očito da taj faktor može imati isto tako važnu ulogu u radu savjeta i ostalih samoupravnih organa.

U knjizi, niz se autora djelomično osvrće na društveni kontekst i njegov značaj za uspješnost ili neuspješnost eksperimenata s demokratizacijom radnih procesa. Toj relaciji u potpunosti je posvećena druga knjiga. Radovi u toj knjizi, također, su podijeljeni u tri osnovna dijela.

I. Historijske i temeljne studije

- E. Dahlström: Efikasnost, zadovoljstvo i demokracija u radu; Ideje industrijskih odnosa u poslijeratnoj Švedskoj
- B. Horvat: Put prijelaza k radničkom samoupravljanju u razvijenim kapitalističkim zemljama
- T. Baumgartner, T. R. Burns, D. Sekulić: Samoupravljanje, tržište i političke insti-

tucije u konfliktu; Obrasci jugoslavenskog razvoja i dijalektika

II. Treoretske studije

- P. Abell: Hijerarhija i demokratski autoritet
- T. Baumgartner, T. R. Burns, P. DeVille: Rad, politika i socijalno strukturiranje u kapitalizmu; Utjecaj i ograničenja industrijsko demokratskih reformi u uvjetima kapitalističkih odnosa proizvodnje
- V. Rus: Ograničeni efekt radničke participacije i politička kontramoc
- E. Batstone: Sistemi dominacije, prilagodbe i industrijska demokracija

III. Strategija i kritika strategije

- G. Hunnius: O prirodi kapitalističko iniciranih inovacija na radnom mjestu
- F. Valentin: Samoupravljanje — strategija za autonomiju ili integraciju?
- B. Gustavsen: Oslobođenje rada i uloga društvenog istraživanja
- A. Clayre: Politička ekonomija poduzeća tercijarnog sektora
- J. Vanek: Samoupravljanje i kooperacija kao sredstvo novog ekonomskog poretka.

Prvi dio, kao što se vidi, analizira historijski kontekst i razvoj odnosa oslobođenja rada, industrijske demokracije prema političkoj strukturi moći. Horvatova se studija bavi analizom generalnih trendova k demokratizaciji u razvijenim kapitalističkim zemljama, a E. Dahlström analizira odnose među promjenama odnosa na radnom mjestu i političke moći posebice u Švedskoj. T. Baumgartner, T. Burns i D. Sekulić prave isto takvu analizu na primjeru razvitka radničkog samoupravljanja u Jugoslaviji.

U drugom se dijelu nalaze studije koje su više orijentirane na teorijsku konceptualizaciju. P. Abell nastoji konceptualizirati na sistematski način, što znači nehijerarhijski sistem, polazeći od pretpostavke da se mijenja baza strukturiranja i legitimiziranja socijalnih organizacija u visokorazvijenim zemljama. Ona prelazi od racionalno-legalnog prema demokratskom. T. Baumgartner, T. Burns i P. DeVille daju jedan kompleksni teorijski okvir za opisivanje, modeliranje i kritiku industrijsko-demokrat-

skih reformi uključujući i samoupravljanje, a ujedno taj svoj okvir i primijenjuju za analizu razvoja u zapadnim industrijskim društvima. Druga dva rada u ovom bloku istražuju faktore koji limitiraju funkcioniranje industrijske demokracije. V. Rus istražuje nekoliko konkretnih hipoteza o limitirajućim faktorima radničkog utjecaja u jugoslavenskim samoupravnim institucijama. E. Batstone polazi od Weberova koncepta pravila i procedura karakterističnih za birokratsku organizaciju da bi istakao ograničenja i mogućnosti demokratske prakse u organizacijama, u sadašnjim institucionalnim i organizacijskim aranžmanima.

U trećem dijelu, Valentin, Hunnius i Clarye stavljaju u pitanje doseg demokratskih reformi unutar postojećih kapitalističkih odnosa. Prva dva autora posebno ističu sistemski stabilizirajući efekt tih reformi. Gustavsen se zalaže za poseban tip istraživanja koji bi odigrao aktivnu ulogu u samom procesu demokratizacije. Vanek, na koncu, povezuje samoupravljanje s međunarodnim ekonomskim odnosima i daje prijedloge za makro i mikro restrukturiranje ekonomskog života u tim odnosima.

Dakle, obje knjige predstavljaju izuzetno interesantno štivo, kako za one koji se zanimaju za različite oblike industrijske demokracije, participacije i samoupravljanja, tako i za slojevitu analizu uzajamnih utjecaja različitih društvenih sfera.

Željka Šporer

Lino Veljak

MARKSIZAM I TEORIJA ODRAZA

Naprijed, Zagreb 1979.

»Filozofski temelji teorije odraza« podnaslov je knjige Lina Veljaka, koji naznačuje namjere autora da prezentira teoriju koja je, kao rijetko koja teorija, bila jedini oblik razmišljanja unutar određenog društvenog sistema. Teorija odraza je »službovala« određenoj društvenoj praksi i proglašavana jedinim mogućim odnosom spram svijeta i njegova filozofijskog određenja.

Staljinovim dolaskom na vlast u Sovjetskom Savezu uspostavlja se neograničena

karizma i apsolutna moć samog Staljina, a tome je bilo nužno pridodati i unificiranu spoznajnu teoriju.

Problem spoznavanja, kao eminentno filozofijski problem, kako ukazuje Lino Veljak, pokazuje filozofijsko mišljenje koje nadilazi i prevladava »prijašnje prirodnonaivne i mitske svijesti kritičkom svijetšću«. (str. 7) Time znanje i spoznaja nisu samorazumljivi već postaju sukladni ljudskom djelovanju koje u tom sklopu spoznaje i djelatnosti ukida a negira svaku samorazumljivost. No, razdvajanje znanja, kao samostalne kritičke misaone refleksije odvojene od neposrednog djelovanja, osnova su metafizičke spoznaje, koja kao metafizička filozofija započinje od Aristotela.

Put razdvojenosti teorije i prakse, pa i teorijske i praktičke filozofije, vodi do novovjeka filozofije u kojoj dolazi do spoznaje o mogućnosti utjecaja teorije, kao onog subjektivnog koje utječe na ono objektno. Podvrgnutost objekta mogućnosti subjektova spoznavanja osnova je iz koje proizlazi djelovanje dualizma novovjeka filozofije prisutno sve do Hegela i njegova prevladavanja metafizičkog dualizma kroz otkrivanje djelovanja, **djela, rada**, što Hegel poima kao »čin samoproduktivnog čovjeka«; to znači da se isključuje zasebnost subjekta i objekta kao pukih apstrakcija izvan »djelatnog odnosa ljudske proizvodnje i samoproduktivne (str. 23).

Spoznajno teorijski dualizam Hegel prevladava kroz pojam u kome su znanje i predmet znanja identični. »Predmet je moguć tek povijesno, na pretpostavci ljudskog djelovanja, koje nije podudaranje subjekta s onim što je zatečeno i dano nego je — naprotiv — preobrazba objektiviteta u materijal rada, postajanje prirode ljudskom prirodom«. (str. 24)

Kod Hegela je pojam rada shvaćen kao pojam rada nacionalne ekonomije, dakle kao rad otuđen od proizvođača (radnika), koji je kod Hegela »prividno biće« subjekt povijesnog totaliteta. Razlikovanje konkretnog i zbiljskog kod Marxa suprotno Hegelu, jest u tome što je za njega čovjek nosilac realizacije svojih vlastitih snaga kojima proizvodi svoj vlastiti svijet, a s druge strane, na osnovi svoje prirodnosti kroz osjetilnost, priroda se preko čovjeka i iznova od čovjeka oblikovana opredmećuje kao ljudska priroda. Time se uspostavlja interakcijska relacija, očovječenje čovjeka i prirode.